

A kis múmia

Szeresd az életet, és ne félj a haláltól! A régi egyiptomiak életbölcseisége

A földi dolgok addig tartanak, mint egy álom, de aki elért Nyugatra, azt szép „Isten hozott!”-tal köszöntik majd – így énekelte 4000 évvel ezelőtt egy egyiptomi lantos, akinek dalát a 20. században újra felfedezték az egyik piramis sírkamrájában. Az egyiptomiak optimista hitét, higgadt viszonyulásukat a sorshoz nem lehet jobban jellemezni, mint azzal a szuverén móddal, ahogyan szembenéztek a halállal. A túlvilágon – a lantos „Nyugatnak” nevezte – nem valami árnyékbirodalmat vártak, hanem paradicsomi földet, ahol kellemesen hűs szél fújdogál.

Az elhunyt este csónakba szállt, hogy elkísérje a napistent éjszakai útján az alvilágban; napkeltekor visszatért a sírjába, hogy egyék és kipihenje magát, miközben lelke felkereshette élő hozzátartozóit. Ez a szép túlvilágba vetett remény persze az egyiptomiaknál is a haláltól való félelemmel párosult, valamint elhunyt szeretteik kétségbeesett gyászolásával. Természetesen náluk is létezett a gonosztevőkre váró szadista pokoli büntetések egész palettája. A kárhozottaknak egy sötét barlangban a fejükön kell járniuk, és saját ürüléküket kell enniük; démonok kínozzák, feldarabolják, sőt szabályszerűen kibelezik őket. A pokol kapujának egyik rettenetes őret Vészivónak hívták.

A régi egyiptomiak az egész emberiséggel osztották az effajta archaikus félelmeket, de nem álltak meg itt. Volt, aki „a halál roppant tagadásának” nevezte vallásukat. Számukra elképzelhetetlen volt, hogy az Isten képére teremtett, Isten által éltetett ember a semmibe zuhanjon! A halál csak megszakítás lehet, vég semmiképpen sem, az élet megy tovább – egy másik síkon, mélyebb dimenzióban. „Ő ember, azért mentél el innen, hogy élj, nem pedig azért, hogy meghalj!” Erről biztosítanak újból és újból a piramisok sírkamráinak falán olvasható szövegek, végtelen sorban, esküvel bizonyítva állításukat.

A bebalzsamozás csodálatos művésze, a piramisépítők hatalmas technikai teljesítménye – mindaz csak azért volt lehetséges, mert ez a nép pusztán az új élet küszöbének látta a halált. Ezért volt olyan fontos, hogy

gondosan felkészüljenek erre a második létre, és a sírt ellássák a halál utáni kellemes élet eszközeivel: élelmszerrel, ruhákkal, ékszerekkel, szolgák szobraival és védőistenekkel. A híres Tut-enkh-Ámun sírkamrájában több mint száz kosarat találtak, amelyeket egykor gyümölcsökkel töltöttek meg, továbbá egy vázát, tele a testápolást szolgáló olajjal, fegyvereket, egy hiánytalan harci szekeret és egy összecusukható tábori ágyat.

A sziklákba vájt sírokban féktelen ünnepeket tartottak, vidám bordalokat és szerelmi dalokat énekeltek. Boldogok azok az emberek, akik ilyen magától értetődően tudták beépíteni életükbe a halált. Az egyiptomiaknak nem volt szükségük arra, hogy elfojtsák a halált. Szokásuk volt, hogy a dévaj ünnepi tolongásban körbeadtak a vendégek között egy fából kifaragott, koporsóba helyezett kis múmiát, és azt mondták: „Nézd meg, és igyál, és légy vidám! Amikor halott leszel, az leszel, aki itt fekszik.” A halál mint az élet kapuja, az élet mint örök keletkezés és elmúlás – ez a világlátás kézenfekvő volt abban az országban, amely a Nílus áradásából és visszahúzódásából élt, a vissza-visszatérő árvizekből és a mindent éltető Nap reggelenkénti, megbízható újbóli megjelenéséből.

Az egyiptomi ember úgy látta, hogy bele van szöve egy szilárd kozmikus rendbe. Ez adott neki bátorságot ahhoz, hogy a maga kis egyéni sorsát bizalommal Isten kezébe tegye; de ez határozta meg etikáját is: A Teremtő, erről meg volt győződve, értelmes renddel látta el a világot, a *ma'at*-tal, amely mindent egyensúlyban tart, s amelynek még az istenek is alá vannak vetve. Az embernek az a feladata, hogy fenntartsa ezt a világot, illetve helyreállítsa, ha szabad akarata rendetlenséget támasztott a természet és a társadalom egészséges alapállapotában.

Amint látjuk, az egyiptomiak hívő emberek voltak, de egyáltalán nem naivak. Az ő szemükben az ember nem jó természeténél fogva, ezért a lelkiismeret alakítani kell – olyan ételszabályok és bölcseiségi tanítások segítségével, amelyeket az iskolában fejből megtanultak, és amelye-

ket minden társadalmi réteg ismert, ahogyan manapság ismerjük a közmondásokat. Ennek a bölcseiségi irodalomnak a nyomaival – biztosan találó, szemléletes képekkel megfogalmazott rövid mondásokkal – ismételtén találkozunk az Ószövetségben is.

„Ne bízzál az évek sokaságában! ... Halála után az ember mellé rakják halomba a tetteit.” Ez áll a világirodalom első „királytükreben”, amelyet Merikaré király számára írtak Kr. e. 2200-ban. Az egyiptomi bölcseiségi irodalom célja a felelősség begyakorlása, a lelkiismeret érzékenyebbé tétele, a szociális érzék felébresztése volt: „Óvakodj attól, hogy azt mondd: Mindenki pontosan az alkatának megfelelően cselekszik! Egyre megy, hogy valaki tudatosan vagy ösztönösen beszél-e így.”

„Ne ítélj tisztességtelenül, mert Isten megveti a pártosságot!”, ez hangzott el a hivatalnoki kar előtt abban az évszázadokon át változatlan beszédben, amelyet a fáraónak kellett elmondania egy-egy vezír beiktatásakor.

A társadalmi élethez nyújtott egyik-másik segítség, ahogyan ezekben a bölcseiségi tanításokban elhangzik, közhelynek tűnik, összességükben azonban a kedves, Istennel és a környezetével összhangban élő ember képét mutatják: figyelmes, igazságos, korrekt, beleilleszkedik a rendbe. „Csak azt add tovább, amit magad láttál, s nem csupán hallottál”, tanácsolja olvasóinak Ptahhotep Kr. e. 2500 körül. (Az egyiptomi írók közül kizárólag a bölcseiségi tanítók nevét ismerjük.) „Ha nem éri meg, hogy elmond, inkább egy szót se szólj!”

Az egyiptomi jellemnevelés legfőbb célja nyilvánvalóan a független kortárs volt, aki távol tartja magát a természetlen vitáktól, és féken tartja a nyelvét. „Helyesen hallgató”-nak nevezik őt a bölcseiségi tanok. Amemope adóhivatalnok ő, aki a klaszszikusan rövid szabályba foglalja az eszményt: „Aludj egyet, mielőtt beszélnél!” A bölcs ne keresse a vitakozást, főképp ne kedves rokonaival, sőt még arról is mondjon le, hogy szétválassza a kakaskodókat, mert

amazoknak az agressziója a békéltető ellen fordulhat. Rőviden szólva, az ember minden helyzetben őrizze meg lelki egyensúlyát!

Ez azonban nem jelenti azt, hogy csukja be a szemét az igazságtalanságok és a vészhelyzetek előtt. A bölcsességi irodalomban jól nyomon követhető, hogyan növekszik századról századra a szociális érzékenység. „Ne egyél, ha melletted áll valaki, és te egyidejűleg nem nyújtod ki a kezdet, hogy neki is adj kenyeret”, figyelmeztet Ani, a templomi írnok abban a művében, amelyben a hivatalnoknak szánt ételszabályokat foglalta össze. „Kenyér mindig van kéznél, de az ember sorsa nem mindig egyforma. Ezért ne légy sóvár, hogy megtöltsd a gyomrodat, mert életed vége még ismeretlen! Te is kerülhetsz olyan helyzetbe, hogy másnak kell alamizsnát adnia neked.”

És éppen az adószakértő, Amemope követeli meg tanítványaitól a Kr. e. 12. vagy 11. században: „Ha nagy hátralékot találsz egy szegénynél, oszd azt három részre! Kettőt engedj el belőle, egyet hagyj érvényben! Így megtalálsz az életet. Jobb, ha emberbarátként dicsérnek téged, mint ha kincsek vannak raktáraidban.”

Mi mindig csak a fáraók pompázását látjuk, s mellette a fellahok fáradtságos munkáját és kizsákmányolását. Egyiptom éppolyan osztálytársadalom volt, mint minden más ókori magas kultúra, ám ebben az egyoldalú világrendben a társadalmi felszabadítás csodálatos kezdeményezéseivel is találkozunk – egészen a késői korszaknak addig a rebellis eposzáig, amelyre a szegény Lázár bibliai története emlékeztet: ebben a holtakon tartott ítéletkor egy gazdag semmirekellőtől elveszik fényűző sírberendezését, és odaadják egy szegény ördögnek, aki tisztességesen élt.

Valóban nagy volt a kísértés, hogy elsáncolják magukat a szertartások korrekt lebonyolítása mögé. Fő, hogy az ember szorgalmasan felmondja imáit és pontosan bemutassa az áldozatokat, és az Ég majd kegyelmes lesz! Az egyiptomiak azonban egyre világosabban érezték, hogy nem a külső biztonság a lényeg, hanem a szív jósága és az embertársakkal szembeni helyes viselkedés, és hogy az isteneket sem lehet átejni az ártatlanság végtelen írásbeli bizonygatásaival, amelyeket az elhunytak mellé tettek a sírba: „Aki a földön jó volt, ahhoz a holtak birodalmában is jók lesznek, és aki a földön gonosz volt,

azzal ott is gonoszul fognak bánni. Ez biztos, örök érvényű szabály.”

Merikaré fáraó világos szavakat olvashatott a számára készült királytükörben: „Azzal tedd széppé sírodat, és azzal szereld fel jól székhelyedet a holtak birodalmában, hogy őszinte vagy, és helyesen cselekszel. A derék ember érzületét szívesebben fogadják majd, mint a bűnös áldozati marháját.”

Az igazságosan ítélő Istenbe vetett hit megtöri a mágikus temetési rítusok hatalmát. Az egyiptomiak e hite akkor sem kuszálódik össze, amikor a világ igazságtalanságain gondolkodnak el, és döbbenet kell megállapítaniuk, hogy gyakran éppen a tisztességeseknek megy rosszul. De az egyiptomiak nem veszítik el Istenbe vetett reményüket, és szívesen nevezik magukat Isten „nyájának”. Ilyenkor „nehéz Istennek” tapasztalják ugyan, aki elrejtőzik, s akit az ember gyakran nem ért, de nem szakadnak el tőle. Sőt, éppen azért válik lehetségessé Isten kegyelmének boldogító megtapasztalása, mivel útjai már nem tűnnek oly egyszerűen kiszámíthatónak: annak a jóságnak a megtapasztalása, amelyet nem lehet kiérdemelni, hanem ajándékba kapja az ember. Egy egyiptomi festő így mondja el a nagy istennel, Ámunnal szerzett tapasztalatát: „Ha szolgád azon volt, hogy bünt kövessen el, az Úr azon van, hogy kegyelmes legyen. Théba Ura nem tölti egész napját haragosan.”

Az egyiptomiak biztonságban érzik magukat isteneiknél. Ámunt, a főistenüket jó pásztornak nevezik, „a szív menedékének”, és a bajból megmentőnek: „Istenem az én hegyem!” S egy ellenségei által fenyegetett ember Amemope ételszabályában lel vigasztaló tanácsra: „Vesd magad Isten karjaiba, hallgatásod így majd elbuktatja őket!”

Aki ilyen derűsen hisz, az nem reszket a haláltól, és teljes szívvel igent mondhat az életre. A piramisépítők és a halottkultusz ezen első pillantásra oly morbid népe az életbe féktelenül szerelmes társaságnak mutatkozik, ha jobban megfigyeljük. „Ó, ti élők, akik a földön időztök, az életet szeretitek, s a távozást gyűlölitek!” – kiáltja egy sírfelirat a hátramaradtaknak, akik minden természetes halálgyűlöletük ellenére is pontosan tudják, hogy az élet mindig erősebb, és a holtak városa nem a végleges elválás helye.

Ahogy a legyőzhetetlen Nap az alvilágban tett éjszakai utazása után minden reggel újra felbukkan a horizonton, úgy vár az elhunytakra is új, boldog lét a halál sötét kapuja mögött. A kultúrtörténészek a kedvező külső körülményekkel magyarázzák ezt a nagyon vidám, életigenlő szemléletmódot: a sivatagok és a Földközi-tenger által védett ország viszonylag biztonságban volt a hódításokkal és a rablótámadásokkal szemben: az egyiptomi történelem csak kevés háborút ismer, a halban gazdag Nílus pedig az ókor egyik legtermékenyebb földjévé tette az országot.

A fellahoknak uraikért kellett gürölniük, földbér és adók szipolyozták ki a kisparasztoikat, Nubia réz- és aranybányáiban számtalan rabszolga nyomorgott, mindez kétségtelen. De legalább nem kellett éhezniük. Egy fakoporsón megtalált későbbi szöveg ezeket a szavakat adja a Teremtő Isten szájába: „Azért teremtettem a nagy áradást, hogy a szegény ember is élvezzen jogokat, a gazdaghoz hasonlóan.” A sírfestmények elégedett munkásokat ábrázolnak, akik a legnagyobb vesződség közepette is énekelnek, olyan kézműveseket, akik láthatólag jól szórakoznak komikus dialógusokon. Azok, akiket a Nílus áradásának idején – amikor nem tudtak földjükön dolgozni – piramisépítésre kényszerítettek, szilárdan meg voltak győződve arról, hogy halála után az Istenhez hasonló fáraó meg fogja védelmezni őket. A kórampákon végzett gyilkos munka után – az egyik előmunkás beszámolója szerint – jó hangulatban tértek haza, „jóllakva kenyérral, és mámorosan a sörtől, mintha valamelyik isten pompás ünnepeén vettek volna részt”.

A régi egyiptomiak örömeiket lelték Isten természeti adományában, a Nílus vizében és a Nap melegítő sugaraiban. Lelkes himnuszokat énekeltek a teremtő istennek, Ámun-Rének, aki oly nyilvánvalóan gondoskodott róluk: „Az Ég Legöregebbje, a Föld Előszülöttje, aki megalkotta az embereket és megteremtette az állatokat, a létezők Ura, a termékenység Ura, aki kinyújtja karját afelé, akit kedvel... Szereteted átfogja a déli eget, és jóságod az északi eget... Légy üdvözölve, te, aki mindezt tetted, te, az Egyetlen-Egy, akinek sok karja van, aki örködik éjjel, amikor az egész világ alszik, és aki azt keresi, ami nyájának jót tesz... Ujjongunk, és dicsőítünk téged, mert értünk fáradozolt!”

Christian Feldmann